НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ДЖЕРЕЛО СУВЕРЕНІТЕТУ І ОСНОВА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

ДЕМ'ЯНЮК Владислав Іванович - аспірант третього року навчання Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.38

У статті досліджуються такі категорій, як «суверенітет» «народний суверенітет», «державний суверенітет», «національний суверенітет», «держава» їх співвідношення та значення в забезпеченні народовладдя і демократії в Україні. Наголошується, що проблема суверенітету являється предметом багатоаспектного вивчення як науковцями так і практиками. Окрім того, його реалізація обумовлюється багатьма чинниками як зовнішнього так і внутрішнього, об'єктивного та суб'єктивного характеру. Ці питання особливо актуалізувалися із закріпленням Конституцією України таких визначальних засад, як пріоритет прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України), суверенітет народу (ст. 5), принцип поділу влади (ст. 6) та принцип верховенства права (ст. 8), на ґрунті яких здійснюється організація та функціонування державної влади, а народ виступає джерелом влади.

Більшість дослідників стверджують, що проблема суверенітету залишається і нині актуальною. Адже теорія і практика суверенітету суттєво нині впливає на інші політико-правові явища. За таких обставин виникає потреба ґрунтовного дослідження поняття і сутності народного суверенітету його форм реалізації, місця та значення у системі політичних та юридичних категорій. Отже, далеко не всі аспекти цієї проблеми можна вважати вичерпаними.

У підсумку дослідження зроблено висновки про те, що в науці конституційного права, теорії права існують різні визначення народного і державного суверенітету, народного суверенітету як джерела влади. Вважаю, що в сучасній конституційній теорії в співвідношенні досліджуваних категорій первинною ланкою є «народний суверенітет», а вторинним - «державний суверенітет», який є похідним від «народного», оскільки держава, яка від імені народу проголошує Конституцію, бере на себе зобов'язання за життєдіяльність народу, отримує право здійснювати управління від імені народу, захищати його інтереси, вступати в міжнародні відносини, регулювати суспільні відносини, що зобов'язує державу створювати умови для функціонування інститутів політичної системи і громадянського суспільства.

Робиться висновок, що для врегулювання цієї проблеми необхідно прийняти Закон України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України» який може містити положення про те, що народний суверенітет полягає в тому, що держава як організація влади народу зобов'язана висловлювати спільні інтереси суспільства, регулювати використання суспільних ресурсів, орієнтувати розвиток суспільства в інтересах народу, особистості, людини.

Ключові слова: суверенність, суверенітет, народний суверенітет, національний суверенітет, державний суверенітет, держава.

Постановка проблеми

Дослідження народного суверенітету як джерела державного суверенітету та основи державної влади України має велике практичне значення. Розуміння сутності цього явища, його змісту дозволяє забезпечити створення механізмів регулювання

суспільного життя на засадах народовладдя та демократії. Тому, дослідження змісту та місця таких категорій, як «суверенітет», «народний суверенітет» та «державний суверенітет» є актуальними, особливо в сучасних умовах, російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Над цією проблематикою достатньо ґрунтовно працювали: В.П. Андрущенко, Ю. Г. Барабаш, Ю. В. Байдін, Ю.П. Битяк, О. М. Балакірєва, Т. В. Бєльська, В. Г. Воронова, В. Д. Гапотій, С. І. Іщук, І. В. Канфуі, В. Б. Ковальчук, В.Г. Кремень, А.О. Лузан, Н.С. Нижник, В.І. Полуріз, Р.А. Ромашова, О.В. Скрипнюк, В. Е. Чиркин, Ю. С. Шемшученка, І.В. Яковюка, В. М. Яблонський та багато інших.

Постановка завдання

Враховуючи зазначене, метою дослідження є наявні проблеми у визначенні народний та державний суверенітети, як політологічна та правова категорія, народний суверенітет як джерело влади.

Виклад основного матеріалу дослідження

В українській та зарубіж-ній науковій юридичній, політологічній літературі існують різні визначення поняття «державний суверенітет», проте дослідження проблеми взаємозалежності, співвідношення, обумовленості цього поняття з «народним суверенітетом» відсутні. Така ситуація призводить до різних термінологічним інтерпретацій і проявів в конституційній практиці державної монополії на владу.

У правовій науці під державним суверенітетом прийнято розуміти властиве тільки державі верховенство на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах [1 с. 15].

На думку академіка А. Петришина, «сучасна держава розглядається, перш за все, як орган управління соціумом, «концентрована і організована сила суспільства», функціональне призначення якої полягає в тому, щоб бути головним інструментом, за допомогою якого суспільство набуває здатності вирішувати свої актуальні проблеми» [2 с.146]. Це виражається в тому, як зазначає проф. Л. Наливайко, що держава починає поступово засвоювати нову для неї роль «слуги суспільства», і відповідно в формуванні сучасного державного ладу домінують суспільно-соціальні, загальнодемократичні, гуманістичні принципи [3 с.13].

Державний суверенітет є основною формою народного суверенітету. Народний суверенітет може бути в достатній мірі представлений в державній формі, хоча його повнота і всесторонність включають в себе функціонування і інших політичних утворень. Однак суверенітет народу є вищим проявом суверенітету, і саме йому сьогодні повинна забезпечуватися незалежність [4 с.158].

Ю. Барабаша, доводить, що суверенітет – це політико-правова категорія, що виражає зміст і масштабність компетенції держави в сфері внутрішньої і зовнішньої політики [5 с.117].

Отже, суверенітет, як політико-правова категорія є одним з найважливіших ознак державності. На наш погляд, суверенітет забезпечує верховенство державної влади всередині країни, а по-друге, незалежність її на міжнародній арені в сучасних умовах російсько-української війни.

Заслуговує на увагу альтернативний підхід окремих вчених, які вважають, що суверенітет, який є комплексною ознакою і найважливішою умовою життєдіяльності держави, виступає як сукупність факторів, які, з одного боку, характеризують верховенство державної влади по відношенню до інших органів влади в самій державі (так звана внутрішня форма прояву суверенітету), а з іншого боку, означають право держави на незалежність в міжнародній сфері, самостійність у визначенні та реалізації основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики (зовнішня форма прояву суверенітету) .

В. Гапотій вказує, державний суверенітет – це історично обумовлена політико-юридична властивість сучасної держави, яка відображає її верховенство і рівень самостійності у вирішенні внутрішніх питань і у взаєминах з іншими державами і міжнародними організаціями (корпораціями) [6 с.12].

На думку вчених-міжнародників державний суверенітет – це верховенство держави в межах власних кордонів і її самостійності в міжнародних справах. Це – властивість будь-якої держави. Поняття «державний суверенітет» перш виступає як міжнародно-правова категорія. Проф. В. Буткевич теж вважає, що положення про державний суверенітет для держави як основного суб'єкта міжнародного права були встановлені в зв'язку з укладенням Вестфальського миру, оскільки держави недооцінювалася в міжнародних відносинах. Його часто плутали з правителями, народами або підлеглістю церкви [7 с. 13].

Отже, в демократичній державі суверенітет являється проявом відображення державної організації народу, а державний суверенітет є формою прояву народного суверенітету.

Академік Національної академії правових наук України, проф. А. Селіванов звертає увагу на те, що державі завжди притаманні національні ознаки, а тому народний суверенітет повинен завжди мати національні риси, бути безпосередньо пов'язаним з існуванням суспільства, відображати захищеність прав і свобод людини і громадянина як конституційна ознака втілення принципу «верховенства права» у внутрішньодержавній та зовнішньодержавній діяльності органів державної влади [8 с.67].

З цього приводу на увагу заслуговує думка, що державність українського народу також характеризується національною особливістю, відображає цінності українського народу і впливає на форми реалізації суверенної влади народом України. Як слушно зазначає проф. П. Рабінович, положення про приналежність влади народу є основоположним для всіх можливих ідей і концепцій демократії, а остання завжди – в більшій чи меншій мірі означає народовладдя, тобто визнання суверенітету народу і його вирішальну роль у політичному житті. Невідчужуваність народного суверенітету виключає розуміння установчої влади народу тільки як тимчасового акту, після якого він наче втрачає свій суверенітет. Тому ніхто, в тому числі держава не може узурпувати народний суверенітет. Народ, реалізуючи своє право на власну державу, є його творцем і несе відповідальність за його розвиток. Саме в цьому контексті держава розглядається як організація влади, яка покликана служити народу і суспільству [9 с. 371].

З літературного огляду випливає, що в більшості конституцій тимчасових держав існують норми, про те що їх влада виходить від народу і належить народу. Теоретично, державна влада повинна виражати інтереси народу, як її джерела суверенітету і служити народу. Однак практично це далеко не завжди так. Державна влада і суверенітет не завжди співпадають з народною владою і суверенітетом .

В юридичній науці виділяють наступні ознаки державного суверенітету як самостійного політико-правового феномену: по-перше, суверенітет реально пов'язаний з поняттям політичної влади, тобто з реальною здатністю державного апарату виступати в якості суб'єкта політико-правових відносин і в цій якості здійснювати свою волю в політиці. По-друге, суверенітет характеризує верховенство влади. По-третє, суверенітет характеризується незалежністю представників державної влади від інших суб'єктів владної діяльності. При цьому незалежність розглядається як можливість приймати самостійні рішення в політико-правовій сфері. По-четверте, єдність і невідчужуваність державного суверенітету, які передбачають, що суверенітет не може бути частково переданий іншим суб'єктам політико-правових відносин або розділений між ними.

На думку О. Тодики ознаками суверенної держави є: а) незалежність і самостійність державної влади; б) територіальна цілісність держави; в) відмінність власної правової системи; г) поширення юрисдикції держави на всю територію країни [10 с.117]. За таких обставин, правильне тлумачення ознак суверенітету в тому числі державного та народного суверенітеів якими є верховенство, самостійність, незалежність, неподільність, невідчужуваність, повнота, необмеженість і інші, має велике значення всебічного розвитку тієї чи іншої країни.

Одна з основних ознак суверенітету – верховенство, як відзначають Ю. І. Римаренко, Л.Є. Шкляр, С.Ю. Римаренко, має

два аспекти: територіальне і персональне верховенство. Перша з них – це право держави на: а) верховну владу на своїй території; б) територіальну цілісність; в) територіальну недоторканність. Другий аспект означає право держави на застосування своєї влади (в тому числі примусове) до окремої особи, групи осіб і всього населення на своїй території. В даному випадку суверенітет є спільною передпосилкою і наслідком реалізації прав людини. Не можна говорити про права людини там, де порушуються права народу. З іншого боку, суверенітет не може служити виправданням порушень прав людини державою [11 с.142].

З цього приводу, досить часто в науці конституційного права державний суверенітет ототожнюється з абсолютною владою, але наявність всіх державно-владних повноважень, наприклад у глави держави, іншої посадової особи або парламенту не означає його верховенства. Державна влада в особі її органів в порядку, визначеному Конституцією народом, як джерелом влади наділяється певними державно-владними повноваженнями. Це означає, що не державна влада, а держава в поєднанні з народом володіє суверенітетом.

Отже з поняттями «народний суверенітет», «державний суверенітет» тісно пов'язане поняття «державність». У сучасних умовах цей термін досить широко використовується не тільки в юридичних, але і в історичних, політологічних та інших дослідженнях. Тому в умовах Конституційної модернізації України необхідно визначити зміст поняття «українська державність». Ю. Шемшученко та інші вчені в «Юридичній енциклопедії» визначаючи державність як специфічну ознаку державно-політичної організації суспільства [12 с.162]. Термін вживається: а) як синонім держави в цілому або держави відповідного юридичного типу; б) для характеристики системи (механізму) політичної організації суспільства; в) з метою визначення ступеня розвитку системи органів держави (державного апарату).

Висновки

Таким чином, в науці конституційного права, теорії права існують різні визначення народного і державного суверенітету. Вважаю, що в сучасній конституційній теорії в співвідношенні досліджуваних категорій первинною ланкою є «народний суверенітет», а вторинним – «державний суверенітет», який є похідним від «народного», оскільки держава, яка від імені народу проголошує Конституцію, бере на себе зобов'язання за життєдіяльність народу, отримує право здійснювати управління від імені народу, захищати його інтереси, вступати в міжнародні відносини, регулювати суспільні відносини, що зобов'язує державу створювати умови для функціонування інститутів політичної системи і громадянського суспільства. Цим саме народний суверенітет виступає джерелом влади в Україні.

Вважаю, що для врегулювання означеної проблеми парламенту потрібно прийняти Закон України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України» який і буде містити положення про те, що народний суверенітет полягає в тому, що держава як організація влади народу зобов'язана висловлювати спільні інтереси суспільства, регулювати використання суспільних ресурсів, орієнтувати розвиток суспільства в інтересах народу, особистості, людини, особливо в сучасних умовах.

Література

1. Конституція України. Науково-практичний коментар/ В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін..; Ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Харків: Видавництво «Право»; К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.

2. Петришин О.В. Громадянське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні// Вісник Акад. прав. Наук України. – 2003. – № 2-3 (33-34). – С. 142-161.

3. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія/ Л.Р.Наливайко. – Х.: Право, 2009. – 600 с.

4. Римаренко Ю.І., Шкляр Л.Є., Римаренко С.Ю. Етно державознавство. Теоретико-методологічні засади. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецько- го НАН України. – 2001. – 264 с.

5. Барабаш Ю.Г. Проблеми співвідношення державного суверенітету і суверенних прав// Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: монографія/ за ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. -Х.: Право, 2010. -272 с.

6. Гапотій В.Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави. Автореф. дис. на здобуття наук, ступеня кандидата юри-дичних наук. Спеціальність 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень Харків – 2005 – 18 с.

7. Буткевич В. Виклики міжнародному праву в умовах глобалізації світу//Право України. 2012. № 3-4. -С. 12-20.

8. Селіванов А. Суверенітет народу і його забезпечення публічною владою// Право України. 2009. – № 11. – С. 66-72.

9. Рабінович П. Загальна теорія права та держави: стан, тенденції// Право України. 2012. № 3-4. – С. 364-374.

10. Тодыка О.Ю. Народовластие в условиях глобализации: Монография/ Под ред. А.В. Петришина, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН Украины – Харьков: Право, 2005. – 336 с.

11. Римаренко Ю. І., Шкляр Л. Є., Римаренко С. Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Ко- рецького НАН України, 2001. — С. 181–211;

12. Шемшученко Ю.С. Державність// Юридична енциклопедія: вбт/ [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол) та ін.]. -К.: Укр. Енцикл., 1998. -Т. 2:Д-Й.- 1999.- 744 с.

Demyanyuk V.I.

PEOPLE'S SOVEREIGNTY AS THE SOURCE OF SOVEREIGNTY AND THE BASIS OF STATE POWER IN UKRAINE

The article explores categories such as "sovereignty", "people's sovereignty", "state sovereignty", "national sovereignty", "state", their interrelation and significance in ensuring popular rule and democracy in Ukraine. It emphasizes that the issue of sovereignty is a subject of multifaceted study by both scholars and practitioners. Moreover, its realization is conditioned by many factors, both external and internal, objective and subjective. These issues became especially pertinent with the Constitution of Ukraine enshrining such fundamental principles as the priority of human rights and freedoms (Article 3 of the Constitution of Ukraine), the sovereignty of the people (Article 5), the principle of separation of powers (Article 6), and the principle of the rule of law (Article 8), on the basis of which the organization and functioning of state power are carried out, with the people being the source of power.

Most researchers assert that the issue of sovereignty remains relevant today. Indeed, the theory and practice of sovereignty significantly influence other political and legal phenomena today. Under such circumstances, there arises a need for a thorough investigation into the concept and essence of people's sovereignty, its forms of realization, and its place and significance in the system of political and legal categories. Thus, not all aspects of this problem can be considered exhausted.

In conclusion, the study presents findings that in the science of constitutional law, the theory of law, there are various definitions of people's and state sovereignty, and people's sovereignty as a source of power. I believe that in modern constitutional theory, within the relationship of the categories studied, "popular sovereignty" is the primary link, and "state sovereignty," which is a derivative of "popular sovereignty," is secondary. This is because the state, in proclaiming the Constitution on behalf of the people, undertakes obligations for the people's livelihood, acquires the right to govern on behalf of the people, protects their interests, engages in international relations, and regulates social relations, which obliges the state to create conditions for the functioning of political system institutions and civil society.

It is concluded that to address this issue, it is necessary to adopt the Law of Ukraine "On Amendments and Addenda to the Constitution of Ukraine," which may contain provisions stating that popular sovereignty means that the state, as an organization of the people's power, is obliged to express the common interests of society, regulate the use of social resources, and orient the development of society in the interests of the people, the individual, and humanity.

Keywords*: sovereignty, popular sovereignty, national sovereignty, state sovereignty, state.*